

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2024]

Hüseyin YILDIRIM

<https://orcid.org/0000-0001-8876-3667>

Doç.Dr. | huseyin.yildirim@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

<https://ror.org/05mskc574>

Edebiyat Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Türkmen Türkçesinde Okuyuş ve Söyleyiş Kuralları

Reading and Pronunciation Rules of Turkmen Turkish

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 27.02.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 10.04.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.04.2024

Atf | Citation

Yıldırım, H. (2024). Türkmen Türkçesinde Okuyuş ve Söyleyiş Kuralları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(1), 284-311. <https://doi.org/10.34083/akaded.1443478>

Yıldırım, H. (2024). Reading and Pronunciation Rules of Turkmen Turkish. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(1), 284-311. <https://doi.org/10.34083/akaded.1443478>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks:	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Hüseyin YILDIRIM | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Öz

Yazım ile söyleyiş arasında her zaman bazı farklar olsa da Türkçe genel itibariyle yazıldığı gibi okunan bir dildir. Türkçenin günümüzde yaşayan çağdaş lehçelerinde de belirli imla kuralları olduğu ve kelimelerin bu imla esaslarında çoğunlukla söylendiği gibi yazılıp, yazıldığı gibi de okunduğu görülür. Diğer bir ifadeyle, her ne kadar yazım ile söyleyiş arasında daima bazı farklar mevcut olsa da, edebî dilde yazıldığı gibi okunma özelliği, Türk lehçelerinde de yaygın olarak işletilir.

Türk dilinin Oğuz Grubu lehçeleri arasında yer alan Türkmen Türkçesinin ölçünlü dilinde ise işletilen imla kaideleri ile okuyuş/söyleyiş kuralları arasında belirli farklılıklar mevcuttur. Türkmen Türkçesi de çoğunlukla yazıldığı gibi okunsa da bu lehçenin bazı tipik özellikleri ve kurallara bağlanmış ancak yazıda gösterilmeyen bazı özel durumlar okunuşu belirler. Böylece hem imla ile okuyuş hem de edebî söyleyiş arasında farklılıklar ortaya çıkar.

Bazıları imladan ama çoğunluğu Türkmen Türkçesinin yazıldığı gibi okunmamasından kaynaklı bu okuyuş/söyleyiş farklılıkları hem kelime kök ve gövdelerinde hem de ekler ve eklerin kelime köklerine eklenmesinde görülür.

Başta uzun ünlü olmak üzere, diğer bazı ünlü ve ünsüzlerin söyleyiş biçimleri; ünlü yuvarlaklaşması, ünsüz benzeşmesi, ünlü türemesi gibi ses olaylarına bağlı doğru okuma ve söyleme kuralları her ne kadar yazıda gösterilmese de belirli bir sistem çerçevesinde işletilir. Bu kuralların bilinmesi Türkmen Türkçesinin öğrenimini ve doğru kullanımını kolaylaştıracaktır. Çalışmada, Türkmen Türkçesinin ölçünlü dilinde yazıda gösterilmeyen doğru okuma biçimleri ve aynı zamanda edebî dil olarak Türkmen Türkçesinin konuşulması esnasında uyulması gereken doğru söyleyiş şekilleri üzerinde durulacak; örneklerle buna dair kurallar tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, Türkmen Türkçesi okuyuş, Türkmen Türkçesinde söyleyiş, uzun ünlü, ünlü uyumları, ünsüz benzeşmesi

Abstract

Although there are always some differences between spelling and pronunciation, Turkish is generally a language that is read as it is written. It is seen that there are certain spelling rules in contemporary dialects of Turkish and that words are mostly written as they are spoken and read as they are written, based on these spelling principles. In other words, although there are always some differences between spelling and pronunciation, the feature of reading as written in the literary language is also widely used in Turkish dialects.

In the standard language of Turkmen Turkish, which is among the Oghuz Group dialects of the Turkish language, there are certain differences between the spelling rules and the pronunciation rules. Although Turkmen Turkish is mostly read as it is written, some typical features of this dialect and some special cases that are bound to the rules but not shown in the article determine the pronunciation. Thus, differences arise between both spelling and pronunciation.

These pronunciation/pronunciation differences, some of which are due to spelling, but mostly due to the fact that Turkmen Turkish is not read as written, are seen both in the roots and stems of words and in the addition of suffixes and suffixes to word roots.

Pronunciation of some other vowels and consonants, especially the long vowel; Although the correct reading and pronunciation rules due to sound events such as vowel rounding, consonant similarity, and vowel derivation are not shown in the article, they are operated within the framework of a certain system. Knowing these rules will facilitate the learning and correct use of Turkmen Turkish. In this study, the correct reading styles that are not shown in the standard language of Turkmen Turkish in the form of writing, as well as the correct pronunciation forms that should be followed while speaking Turkmen Turkish as a literary language, will be emphasized. By determining the rules for this with examples.

Keywords: Turkmen Turkish, Turkmen Turkish pronunciation, pronunciation in Turkmen Turkish, long vowel, vowel harmony, consonant assimilation.

Giriş

Türkiye Türkçesindeki “ağabey”, “ne yapacaksın”, “başlayan”, “alacağız”, “burada” gibi örnekleri, Türkiye Türkçesinin konuşurları “abi”, “napcan”, “başlıyan”, “alacaaz”, “burda” şeklinde söylese de aynı örnekleri yazarken doğru imla gereği “ağabey”, “ne yapacaksın”, “başlayan”, “alacağız”, “burada” şeklinde yazar. Her ne kadar edebî dili konuşurken farklı söylese de aynı örnekler metin içinde geçtiğinde “ağabey”, “ne yapacaksın”, “başlayan”, “alacağız”, “burada” şeklinde yazıldığı gibi okur. ***İşte tam bu noktada Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi birbirinden ayrılır.*** Bir Türkmen, ölçünlü dilinin imlası gereği “baba”, “at”, “geldi”, “türkmen”, “Türkiye”, “oglan”, “gündiz” şeklinde yazdığı örnekleri metinde geçtiğinde [bava], [aat], [gelli], [Türkmön], [Türküyö], [oğlon], [günnüyz] biçiminde okur, edebî söyleyişte de aynı şekilde söyler. Mesela Yusuf Azmun, Türkmen Türkçesinde bazı seslerin yan yana gelmesiyle değişik seslerin ortaya çıktığını, bunların metinlerde yazılı olarak gösterilmediğini; ama okunurken eğer duraklama yoksa ya da sözcükler vurgulanarak okunmuyorsa seslerin değiştiğini belirtir. Aynı şekilde bir radyo ya da televizyon spikerinin *Çayırılca*, *amatlıdır* şeklinde yazılmış sözleri [Çayırılca] ve [âmatlılr] şeklinde söylediğine veya *bolanda* ve *gelende* örneklerini [bolonno], [gelenne] biçiminde okuduğuna dikkat çeker (Azmun, 2021, s.89).

Türkmen Türkçesinde sözcükler her zaman yazıldığı gibi okunmaz. Bu sebeple de Türkmen Türkçesinde imla ile söyleyiş arasında dikkat edilmesi gereken önemli farklılıklar vardır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Türkmen Türkçesi yazı dili için belirlenmiş imla kaideleri ve okuyuş/söyleyiş için de sistemli kurallar mevcuttur. Bu kuralların bilinmesi doğru yazma ve doğru okuyuş / söyleyişi kolaylaştıracaktır.

Ölçünlü dilin imlası ile okuyuş / söyleyiş arasında görülen farklılıkların ilki, bazı ünlü ve ünsüz seslerin söyleyiş biçimleridir. İkinci ve en önemli fark, Türkmen Türkçesinde görülen birincil ve ikincil uzun ünlülerin söyleyiş şekilleridir. Ünlü yuvarlaklaşması, ünsüz benzeşmesi, ses türemesi ya da düşmesi gibi ses olayları da yazılış ile söyleyiş arasında belirgin farklar ortaya çıkartan hususlardır.

Uzun ünlülerin ve ünlü yuvarlaklaşmalarının yazıda gösterilmemesi, Türkmen Türkçesine dair kuralların öğretilmesini zorlaştırmaktadır. Aslında Türkmenistan’ın 1936

yılında yapılan ilk dil kongresine kadar uzun ünlüler *aat, oot, gyyz, tuut...* şeklinde çift ünlü olarak yazılmıştır. Ünlülerin çift ünlü olarak yazılması sonradan bırakılmıştır. Yeni Türkmen alfabesinde de uzun ünlüler için ayrı bir işaret kullanılmamıştır (Weýisow, 2009; s.15).

Alfabe de ayrı bir işaretle gösterilmeyen doğru okuyuş biçimleri ise Türkmen Türkçesi sözlüklerinde bazen gösterilmiştir. Örneğin Hamzayev'in *Türkmen Diliniň Sözlügi* adlı eserinde *aç* [aaç] "aç", *hey* [heeý] "hey", *iş* [iiş] "iş", *gyz* [gyyz] "kız", *ot* [oot] "ateş", *köl* [kööl], *duz* [duuz] "tuz" madde başlarında olduğu gibi uzun ünlüler köşeli parantez içinde çift ünlü şeklinde yazılarak verilmiştir (Hamzayev, 1962). Türkmen Türkçesinin yakın dönemlerde hazırlanan *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi* (TS: 2016) adlı sözlükte ise madde başlarında önce **ERBET** (s. 350), **OGLAN** (s. 145), **ÇÖREK** (s. 220), **BÄŞ** (s. 144), **RENK** (s. 240), **ÝOLDAŞ** (s. 550) vb. örneklerde olduğu gibi sözcüklerin doğru yazılışları büyük harflerle ve koyu olarak verilmiş, sonra da [ervet], [oğlon], [çörök], [bä:ş], [ireňk], [ýolloş] şeklinde köşeli parantez içinde sözcüklerde yazıda ayrı bir işaretleme ile belirtilmeyen *seslerin okunuşu* (b > v; g > ğ gibi), *uzun ünlü* (ünlüden sonra ":" işareti konularak), *yuvarlak okuyuş*, *ünlü türemesi*, *benzeşme* gibi doğru okuyuş ve söyleyiş biçimleri gösterilmiştir.

Bu bahsi geçen hususlar ışığında, Türkmen Türkçesinde yazıda ayrı işaret ya da belirleyicilerle gösterilmeyen okuyuş/söyleyiş farklarına dair kurallar, şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

1. Bazı ünlü ve ünsüz seslerin okuyuş/söyleyiş kuralları.
2. Birincil ve ikincil uzun ünlülerin okuyuş/söyleyiş kuralları.
3. İmladan kaynaklı okuyuş/söyleyiş kuralları.
4. Ünlü yuvarlaklaşmalarından kaynaklı okuyuş/söyleyiş kuralları.
5. Ünsüz benzeşmesinden kaynaklı okuyuş/söyleyiş kuralları.
6. Ünlü türemesinden kaynaklı okuyuş/söyleyiş kuralları.
7. Ses düşmelerinden kaynaklı okuyuş/söyleyiş kuralları.

Bu başlıklar altında, Türkmen Türkçesinin ölçünlü dilinde öncelikli olarak bilinmesi gereken imla özellikleri, kelimelerin ya da metinlerin doğru okunması ve konuşma dilinde söyleyişte dikkat edilmesi gereken kurallar¹ aşağıda incelenecektir. İncelemede verilen örnek kelimeler esas itibarıyla *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi* (TS: 2016) adlı çalışmadan alınmıştır.

¹ Türkmen Türkçesinin, Türkmenistan'ın resmî dili olarak kullanılmasında belirlenmiş imla kuralları mevcuttur. Ancak, Türkmen boylarının ağız ve şivelerinde ya da vilayetler, şehirler arasında değişen söyleyiş farklılıkları görülebilmektedir. Bu çalışmada, Türkmen Türkçesinin ölçünlü devlet dili olarak belirli imla kurallarına bağlanmış doğru yazılış biçimleri ve bu biçimlerin doğru okunuşu (aynı zamanda konuşmada söyleyiş biçimleri) değerlendirilecek; Türkmen diyalektleri arasında değişkenlik gösterebilen söyleyiş farklılıkları ele alınmayacaktır.

1. Bazı Ünlü ve Ünsüz Seslerin Okuyuş / Söyleyiş Kuralları

Latin kökenli Türkmen alfabesinde *e, ä, ñ, s, z, w* işaretleri ile gösterilen bazı ünlü ve ünsüzlerin ses karşılığı Türkiye Türkçesinden farklı tipik özellikler taşır. Ayrıca *b, g, k, h* ünsüzlerinin de kurallara bağlanmış birden fazla söyleyiş biçiminin olması da bu sesleri okurken / söylerken dikkat edilmesini gerektirir.

1.1. /e/ = /e/, /ee/, /ö/

Türkmen Türkçesindeki /e/ ünlüsü birkaç istisna hariç her zaman kısadır². Kelimelerin her yerinde görülür:

erbet [ervet] “kötü, fena”, *geyim* [geyim] “giyim, giysi”, *mert* [merit] “mert”, *miwe* [miywö] “meyve”, *çörek* [çörök] “ekmek”, *eñek* [enek] “çene”, *çäre* [çääre] “çare”, *gije* [giyce] “gece”, *nire* [niyre] “nere, neresi”, *güneş* [günöş] “güneş”.

1.2. /ä:/ = /ä/, /ää/

Türkmen Türkçesinde /ä/ ünlüsü geniş bir ünlü ses olup bazı istisnalar hariç her zaman uzun söylenir³. Birincil uzun ünlü olarak Türkçe kökenli kelimelerin sadece ilk hecesinde; Arapça ve Farsçadan alınma bazı kelimelerin ise ilk iki hecesinde görülür (Yıldırım, 2020, s.27):

äñ [ääñ] “çene”, *ädim* [äädim] “adım”, *bäri* [bääri] “beri, beriye”, *örän* [örään] “çok”, *käşgä* [kääşgää] “keşke”, *ädik* [äädik] “çizme”, *bäş* [bääş] “beş”, *bäbek* [bäävek] “bebek”, *gämi* [gäämi] “gemi”, *kä* [kää] “kâh, bazen”.

1.3. /b/ = /b/, /v/, /m/⁴

Latin kökenli Türkmen alfabesinde /b/ ile gösterilen bu ünsüz, kelimelerin başında ve kelime ortasındaki /p/ sesinden sonra /b/ sesi için; diğer durumlarda ise /v/ sesi için kullanılır (Kıyasowa, 2016, s.17).

KURAL 1. Kelime başında ve kelimelerin ortasındaki /p/ ünsüzünden sonra geldiğinde bizdeki /b/ sesi gibi okunur:

bir [bir] “bir”, *baş* [baaş] “baş”, *burun* [burun] “burun”, *ber-* [ber-] “vermek”, *elipbiy* [eliypbiy] “alfabe”, *kepbe* [kepbe] “kulübe, kerpiç ev”, *tapba* [tapba] “birden, ansızın”,

² Türkmen Türkçesinde kısa söylenen /e/ ünlüsünün uzun biçimi yok denecek kadar azdır. Ünlemler başta olmak üzere birkaç kelimeye görülür: *ey* [eey] “ey”, *hey* [heey] “hey”; *ger* [geer] < *geler* “gelir” (Yıldırım, 2020, s.33). Ayrıca ünlü yuvarlaklaşması bahsinde değinileceği üzere, yuvarlak ünlülerden sonra yuvarlak okunur: *çörek* [çörök].

³ Uzun söylenen /ä/ ünlüsünün kısa biçimi Türkmen Türkçesinde yaygın değildir. *alyp ber* > *alber* > *aber* > *äber* “vermek, alıp vermek”, *alyp git* > *aly git* > *al git* > *äkit* “götürmek, alıp gitmek” (Esenmedowa, 2010, s.42), *äkel-* “getirmek, alıp gelmek”, gibi aslında iki fiilin birleşmesinden oluşan birkaç Türkçe kökenli kelimenin ilk hecesinde; *äl* “şaşkınlık karşısında verilen tepki ünlemi”, *bäh* “şasma, kızgınlık belirten ünlem” gibi birkaç ünlemde; ayrıca *ähli* “bütün, tüm”, *ähtimal* “ihtimal”, *mähriban* “mihriban, şefkatli” örneklerinde olduğu gibi Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde /h/ ünsüzünün önünde kullanılır (Yıldırım, 2020, s.27).

⁴ Alfabede /b/ ile gösterilen bu işaret Türkmen Türkçesinde ünsüz benzeşmesinden kaynaklı olarak /m/ şeklinde de söylenir. Buna dair örnekler aşağıda benzeşme bahsinde gösterilmiştir.

gupba [gupbo] “süs başlık”, *mürepbə* [müröpbö] “reçel”, *topbak* [topbok] “öbek, grup, yığın”, *köpbilmiş* [köpbilmiş] “bilmiş; kurnaz”.

KURAL 2. Diğer hâllerde ise kelimelerin ortasında bulunan ve /b/ şeklinde yazılan bu ünsüz, söyleyişte sistemli olarak diş dudak ünsüzü /v/ biçiminde söylenir ve bu bakımdan oldukça tipiktir. Birleşik sözcüklerin veya ikilemelerin ikinci unsuru /b/ sesi ile başladığında da kural geçerlidir ve yine /b/ sesi /v/ şeklinde söylenir:

baba [baava] “dede”, *sabyn* [savın] “sabun”, *abat* [aavaat] “gelişmiş”, *özbek* [özvök] “Özbek”, *bilbil* [bilvil] “bülbül”, *gurbaga* [gurvaaga] “kurbağa”, *oba* [oovo] “köy”, *Aşgabat* [Aşgavat] “Aşkabat”, *çorba* [çoorvo] “çorba; yahni”, *sebäbi* [seväävi] “sebebi”, *arpa-bugday* [arpa-vuğdoy] “arpa buğday”, *asyrlarboýy* [asırlarvoyı] “asırlar boyu”.

1.4. /g/ = /g/, /ğ/, /ğ/, /ğ/

Türkmen alfabesindeki /g/ ünsüzü dört farklı biçimde okunur. B. Weýisow, bu dört farklı okunuşu *g* (gaty), *g`* (g`el, g`it), *γ* (ayaç, bay), *γ'* (ýiy`it, bey') şeklinde traskripsiyon işaretleriyle göstererek örneklendirir (Weýisow, 2019, s.43).

KURAL 1. Kelime başında *e*, *ä*, *i*, *ö*, *ü* ön damak ünlülerinden önce geldiğinde ve kelime ortasında “k, t” ünsülerinden sonra dil ardı-orta damak /g/ ünsüzü biçiminde ince söylenir (Hanser, 2003, s.38):

gül [gül] “çiçek”, *gök* [göök] “gökyüzü; mavi”, *gör* [göör] “mezar”, *pökgi* [pökgü] “top”, *ötgür* [ötgür] “keskin”, *gämi* [gäämi] “gemi”, *giç* [giyç] “geç”, *geçi* [geçi] “keçi”, *üytge-üytgö-* “değişmek”, *tekge* [tekge] “yardım”.

KURAL 2. Kelime başında *a*, *ı*, *o*, *u* art damak ünlülerinden önce ve “k, t” ünsüzlerinden sonra dil ardı-arka damak /ğ/ ünsüzü biçiminde kalın söylenir (Hanser, 2003, s.38):

gäya [ğaya] “kaya”, *guzy* [ğuzı] “kuzu”, *golay* [ğoloy] “yakın”, *çykgyt* [çıkğıt] “dipnot”, *yumurtga* [yumurtgo] “yumurta”, *gurt* [ğuwrt] “kurt”, *gyrp-* [ğırıp-] “kırpmak”, *sakgal* [sakğal] “sakal”, *çakgy* [çakğı] “çakı, bıçak”, *batga* [batğa] “çamur”.

KURAL 3. Ön damak ünlülerinin bulunduğu kelimelerin ortasında ya da sonunda dil ardı-orta damak /ğ/ ünsüzü biçiminde ince söylenir:

ýigít [yiğit] “yiğit; genç”, *igde* [iğde] “iğde”, *özge* [özgö] “başka”, *düzgün* [düzğün] “düzen; sıra”, *beg* [beğ] “bey”, *meger* [meğer] “belki; meğer”, *degirmen* [değirmen] “değirmen”, *isleg* [isleğ] “istek”, *üsğür-* [üsğür-] “öksürmek”, *işgär* [iışğäär] “işi”.

KURAL 4. Art damak ünlülerinin bulunduğu kelimelerin ortasında ya da sonunda, dil ardı-arka damak /ğ/ ünsüzü biçiminde kalın söylenir ve ince olan /ğ/ biçimine göre daha güçlü ve vurguludur (Hanser, 2003, s.38):

bogaz [boğoz] “boğaz”, *bagyr* [bağır] “ciğer”, *çaga* [çaağa] “çocuk”, *bugday* [buğdoy] “buğday”, *gargyş* [ğarğış] “beddua”, *joşgun* [coşğun] “coşkun”, *agaç* [ağaç] “ağaç”, *agyž* [ağız] “ağız”, *tyg* [tyğ] “silah”, *basgy* [basğı] “izdiham”, *garga* [ğarğa] “karga” *dag* [daağ] “dağ”.

1.5. /h/ = /h/, /ḥ/

Türkmen Türkçesindeki /h/ ünsüzü aslında Türkiye Türkçesindeki *h* ünsüzü ile benzerdir. Kelime başında gırtlakta dil ardı-orta damak ünsüzü olarak söylenir; kelime ortasında ve sonunda ise dil ardı - arka damak ünsüzü biçiminde iki şekilde söylenir.

KURAL 1. Gırtlak ünsüzü olarak okunur. Kelimelerin sadece başında bulunur (Buran & Alkaya, 2015: 124):

haçan [haçan] “ne zaman”, *hekaýa* [hekaaya] “hikâye”, *halk* [halık] “halk”, *hemişe* [hemiyşe] “daima”, *her* [her] “her”, *habar* [havar] “haber”, *harp* [harıp] “harf”, *haywan* [haywaan] “hayvan”, *hepde* [hepde] “hafta”, *haysy* [haysı] “hangi”, *hat* [hat] “hat, yazı, mektup”, *howly* [howlı] “avlu”, *horla-* [hoorlo-] “horlamak”, *höwes* [höwös] “heves, arzu”, *hünär* [hünäär] “meslek, hüner”, *hyýal* [hıyaal] “düşünce, istek, arzu”, *haly* [haalı] “halı”.

KURAL 2. Arka damak ünsüzü olarak okunur. Hırıltılı olan bu /h/ kelime sonlarında ve ortasında bulunur (Buran & Alkaya, 2015: 124):

myhman [mıyhmaan] “misafir”, *ahmyr* [ahmır] “pişmanlık”, *wah* [waḥ] “ah, vah”, *parh* [parıḥ] “fark, ayırım”, *nyrh* [nırḥ] “eder, fiyat”, *taryh* [taarıyḥ] “tarih”, *şyh* [şıyḥ] “Şih, şeyh”, *myh* [mıyḥ] “mıh, çivi”, *mahmal* [mahmal] “kadife”, *şäher* [şäḥer] “şehir”, *rehim* [ireḥim] “merhamet, acıma”, *ruh* [uruuḥ] “ruh”.

1.6. /k/= /k/, /ḳ/

Ön damak ünlülerinin yanında orta damak ünsüzü /k/ ve art damak ünlülerinin yanında arka damak /ḳ/ ünsüzü biçiminde söylenir.

KURAL 1. Orta damak /k/ sesi olarak okunur:

kel [kel] “kel”, *ker* [ker] “sağır”, *köl* [kööl] “göl”, *kömek* [kömök] “yardım”, *köp* [köp] “çok”, *kümüş* [kümüş] “gümüş”, *tiken* [tiken] “diken”, *şeker* [şeker] “şeker”, *päki* [pääki] “ustura, tıraş bıçağı”, *erik* [erik] “kayısı”, *zirek* [ziyrek] “zeki, akıllı”, *yüpek* [yüpök] “ipek”.

KURAL 2. Art damak /ḳ/ sesi olarak okunur:

kaka [kaaḳa] “baba”, *kagyz* [kağız] “kağıt”, *karz* [karız] “borç, alacak”, *kyrk* [kırḳ] “kırk”, *kow-* [kow-] “kovmak, kovalamak”, *kuwwat* [kuwwaat] “güç, kuvvet”, *tokay* [tokoy] “orman”, *yakymly* [yakımlı] “hoş, güzel, sevimli”, *gatyk* [ğatıḳ] “yoğurt”, *tokmak* [tokmọḳ] “tokmak”, *ak* [aaḳ] “ak, beyaz”, *dok* [doḳ] “tok”.

1.7. /ñ/

Genel olarak *nazal n* ya da *damak n*'si olarak da adlandırılan bu ses normal /n/ ünsüzünden farklı olarak genizde söylenir⁵. Ön damak ünlülerinin yanında biraz daha orta damakta; art damak ünlülerinin yanında ise dil ardı-arka damakta geniz ünsüzü

⁵ Diş n'si ile genizden gelen bu damak sesinin kelimelerde anlam ayırt edici özelliği vardır. Bundan dolayı da iki sesin doğru söylenmesi kelimenin anlamını belirler: *men* “ben, t.1.ş. zamiri” – *meñ* “ben, leke”, *jan* “can” – *jañ* “çan, zil”, *din* “din” – *diñ* “kule”, *ýalan* “yalan” – *ýalañ* “yalın, çıplak”, *don* “kaftan” – *doñ* “don, buz tutmuş”, *mün-* “binmek” – *müñ* “bin”.

biçiminde söylenir. Aşağıda verilen örneklerden de görüldü üzere kelimelerin ortasında ya da sonunda bulunur.

KURAL 1. Kelimelerin ortasında bulunabilir ve ön damak ünlülerin yanında orta damak geniz ünsüzü şeklinde, art damak ünlülerinin yanında ise arka damak geniz ünsüzü biçiminde söylenir (Yıldırım, 2020, s.42):

meñiz [meñiz] “beniz”, *diñe* [diñe] “sadece, yalnızca”, *eñek* [eñek] “çene”, *deñiz* [deñiz] “deniz”, *reñk* [ireñk] “renk; boya”; *ýalñyz* [yalñyz] “yalnız, tek”, *goñşy* [goñşı] “komşu”, *ýalñyş* [yalñış] “yanlış”, *goñur* [goñur] “kahverengi”, *ýañak* [yañak] “yanak”.

KURAL 2. Kelimelerin sonunda bulunabilir ve yine ön damak ünlülerin yanında orta damak geniz ünsüzü şeklinde, art damak ünlülerinin yanında ise arka damak geniz ünsüzü biçiminde söylenir:

meñ [meñ] “ben, leke”, *giñ* [giyñ] “geniş”, *diñ* [diñ] “kule; minare”, *müñ* [müñ] “bin”, *deñ* [deñ] “denk, eşit”, *gürrüñ* [gürrüñ] “konuşma, sohbet”; *soñ* [soñ] “son, sonra”, *dañ* [dañ] “tan, şafak”, *jañ* [cañ] “çan, zil”, *añ* [aañ] “akıl, idrak”, *ýalañ* [yalan] “daima; çıplak”, *doñ* [doñ] “don, buz tutmuş”.

1.8. /s/

Türkmen Türkçesindeki bütün /s/ sesleri Türkiye Türkçesindeki /s/ ünsüzünden farklıdır. Dilin ucunda ve dişler arasında söylenen sızıcı bir sestir. Diğer bir ifadeyle Türkiye Türkçesindeki /s/ ünsüzüne kıyasla peltek söylenir⁶:

sora - [sooro-] “1. sormak; 2. istemek”, *suw* [suw] “su”, *basym* [başım] “vurgu”, *söz* [söz] “söz, kelime”, *ösümlik* [ösümlük] “bitki”, *käse* [kääse] “kâse, fincan”, *egsik* [egsik] “eksik; az”, *pes* [pes] “alçak; kısa”, *nusga* [nuşgo] “nüsha; örnek”, *gysga* [gıysga] “kısa”, *tüys* [tüys] “1. görünüş, 2. renk”, *pis* [piys] “pis, kötü”.

1.9. /z/

Türkmen Türkçesindeki bütün /z/ sesleri de Türkiye Türkçesindeki /z/ sesinden farklı olarak dilin ucunda ve diş arasında sızıcı söylenen peltek bir sestir:

zynjyr [zıncır] “zincir”, *zor* [zoor] “zor, güç”, *meñzeş* [meñzeş] “benzer”, *dayza* [dayza] “teyze”, *täze* [täaze] “1. yeni; 2. çağdaş”, *duz* [duwz] “tuz”, *ýüz* [yüz] “yüz”, *ýaz* [yaaz] “ilkbahar”, *saz* [şaaaz] “müzik, ezgi”, *güýz* [güyüz] “sonbahar”.

1.10. /w/

Türkmen Türkçesindeki /w/ ünsüzü Türkiye Türkçesindeki diş-dudak ünsüzü olan /v/’den farklı olarak dudaklar arasında söylenir⁷:

⁶ *Sergeý, stol* “masa”, *Zina, zawod* “fabrika” gibi örneklerdeki Rusça kökenli kelimelerde /s/ ve /z/ sesleri peltek söylenmez (Weýisow, 2019, s.43).

⁷ Ancak Rusçadan alınma kelimelerde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi diş-dudak sesi olarak söylenir: *wagon* [vagon] “vagon”, *wazo* [vazo] “vazo”, *weterinar* [veterinaar] “veteriner”, Wladimir [Vladimir].

miwe [miywö] “meyve”, *we* [we] “ve”, *aw* [aaw] “av”, *öwren-* [öwrön-] “öğrenmek”, *sowuk* [sowuk] “soğuk”, *çöwür-* [çöwür-] “çevirmek”, *döwlet* [döwlot] “devlet”, *möwsüm* [möwsüm] “mevsim”, *towşan* [towşon] “tavşan”, *towuk* [towuk] “tavuk”, *öwgi* [öwgi] “övgü”, *uwla-* [uwlo-] “ulumak”, *tüwi* [tüwü] “pirinç”.

2. Birincil ve İkincil Uzun Ünlülerin Okuyuş / Söyleyiş Kuralları

Latin kökenli Türkmen alfabesinde *a*, *e*, *ä*, *y(i)*, *i*, *o*, *ö*, *u*, *ü* olmak üzere ayrı işaretlerle gösterilen dokuz kısa ünlü vardır. Fakat Türkmen Türkçesinde bu dokuz ünlünün konuşurken ya da okurken uzun ya da diftonglu söylenen şekilleri de vardır⁸. Bunlar yazıda ayrı işaretle gösterilmez.

Bu uzun ünlüler kendi içinde “birincil uzun ünlü”⁹ ve “ikincil uzun ünlü” olmak üzere iki alt grupta değerlendirilir. Birincil olan uzun ünlü *at* [aat] “ad, isim”, *ädik* [äädik] “çizme”, *ot* [oot] “ateş” gibi Türkçe kökenli kelimelerin sadece ilk hecesinde bulunur.

Türkmen Türkçesindeki bu uzun ünlü fonemler, yazıda özel bir işaretle gösterilmese de söyleyişte uzundur. Bu uzun ünlüler kısa söylendiğinde kelimenin anlamını etkiler ve değiştirir (Kürenov, 1971, s.30). Bu sebeple Türkmen Türkçesinin kullanımında bu uzun ünlülerin doğru okunması ve söylenmesi oldukça önemlidir¹⁰.

2.1. Birincil Uzun Ünlüler

Kısa ve geniş olan *a*, *e*, *ä*, *o*, *ö* ünlülerinin uzun şekilleri *aa*, *ee*, *ää*, *oo*, *öö* şeklinde uzatılarak söylenir. Bu söyleyişte uzun ünlü belirgindir; diğer bir ifadeyle kısa biçimlerine kıyasla iki ünlü derecesinde söylenir (a-aa, e-ee, ä-ää, o-oo, ö-öö). Türkçe kökenli kelimelerin ilk hecesinde görülen bu birincil uzun ünlüler ile ilgili bazı örnekler şöyledir:

- **aa:** *at* [aat] “at”, *ak* [aak] “ak, beyaz”, *aç* [aaç] “aç”, *gar* [gaar] “kar”.
- **ee:** *eý* [eey] “ey”, *heý* [heey] “hey”.
- **ää:** *är* [äär] “er, koca”, *ädim* [äädim] “adım”, *ädik* [äädik] “çizme”, *bäş* [bääş] “beş”.
- **oo:** *ot* [oot] “ateş”, *gol* [gool] “çukur, obruk”, *on* [oon] “on”, *yol* [yool] “yol”, *yok* [yook] “yok”.

⁸ Türkmen Türkçesinde 9 kısa ve 9 da uzun olmak üzere toplam 18 ünlü ses olmakla birlikte, *le/* ünlüsü aslında kısadır ve sadece birkaç örnekte uzun söylenir. Aynı şekilde */ä/* ünlüsü ise esasen uzundur ve kısa biçimi çok az örnekte görülür. Bu noktadan hareketle Türkmen Türkçesinde kısa ve uzun ünlülerin sayısını aslında 16 olarak ifade etmek mümkündür.

⁹ Birincil uzun ünlüler için “birincil uzun ünlüler” de denir. Türkmen Türkçesindeki birincil uzun ünlüler üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. Engin Gökçür, birincil uzun ünlüleri değerlendirmiş ve kullanıldığı kelimeler için bir liste vermiştir (Gökçür, 2016). Leven Doğan ise hem birincil hem de ikincil uzunluklar üzerine bir değerlendirme yapmıştır (Doğan, 1996). Uzun ünlüler ve örnekleri konusunda detaylı bilgiler için bu tür kaynaklara bakılabilir.

¹⁰ Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki ünlü uzunlukları da Türkmen Türkçesinde devam etmektedir. Yazıda ayrı işaretle gösterilmese de *adam* [aadam] “adam, insan”, *dessan* [dessaan] “destan”, *käşgä* [kääşgää] “keşke”, *tarih* [taarih] “tarih”, *ebedi* [ebedii] “ebedi” örneklerinde olduğu gibi alınma kelimelerin her hecesinde uzun ünlü görülebilir.

- **öö:** *öç* [ööch] “öç, intikam”, *köl* [kööl] “göl”, *öt* [ööt] “öd, safra”, *gök* [göök] “yeşil; mavi”, *öl* [ööl] “yaş, ıslak, nemli”.

Diğer kısa ve dar olan *ı, i, u, ü* ünlülerinin uzun biçimleri ise *ıy, iy, üy, uw*¹¹ şeklinde diftonglu söylenir (<https://acikders>). Bu söyleyişte /i/, /ı/, /ü/ ünlülerinden sonra bir /y/ sesi; /u/ ünlüsünden sonra da /w/ sesi duyulacak şekilde diftonglu söylenece de /y/ ve /w/ yazıda gösterilmez¹². Ancak uzun /ü/ ünlüsünden sonra duyulan /y/ sesi, birincil uzunluk olduğunda yazıda gösterilir¹³. Türkçe kökenli kelimelerin ilk hecesinde görülen ve diftonglu söylenen bu birincil uzun ünlüler ile ilgili bazı örnekler şöyledir:

- **ıy:** *ıys* [ııys] “koku”, *ıyz* [ııyz] “iz”, *gyz* [ğıyz] “kız”, *dıynç* [dıynç] “dinç”, *gyr* [ğıyr] “kır, boz renk”.
- **iy:** *iş* [iış] “iş, emek”, *çig* [çiyğ] “çiğ, ham”, *iri* [iyri] “iri”, *diş* [diyş] “diş”, *gije* [giyce] “gece”, *bil* [biyl] “bel, insanın beli”, *pil* [piyl] “bel, kürek”.
- **uw:** *uç* [uwç] “uç”, *un* [uwn] “un”, *gury* [ğuwru] “kuru”, *duz* [duwz] “tuz”, *buz* [buwz] “buz”, *gurt* [ğuwrt] “1. kurt (yırtıcı hayvan), 2. kurt, böcek”.
- **üy:** *üyn* [üyn] “ün, ses”, *düyn* [düyn] “dün”, *düyp* [düyp] “dip”, *güyç* [güyç] “güç”, *düyr-* [düyr-] “dürmek, katlamak”, *süyt* [süyt] “süt”.

2.2. Uzun Ünlülü Ekler

Türkmen Türkçesinde birçok ekte uzun ünlü vardır. Bunlar ya kendiliğinden uzundur ya da ses düşmesi veya ünlü birleşmesinden uzamıştır (Azmun, 2021, s.52). Ünlüsü uzun olan eklerin bazılar alıntı eklerdir.

Türkçe kökenli olup ünlüsü her zaman uzun okunan ve söylenen yapımlar ya da çekim ekleri ile bazı enklitiklerden yaygın olanlar şunlardır:

+rak/+rāk: *ajrak* [aacıraak] “biraz aç”, *giñrāk* [giyñiräak] “biraz geniş, genişçe”

+lap / +lāp: *onlap* [oonlaap] “ona yakın, on civarı”, *yüzlāp* [yüzläap] “yüze yakın”

+lan/+län: *birlän-ikilän* [birlään-ikilään] “bir iki”, *bāşlän-altıyan* [bääşlään-altılaan] “beş altı”

¹¹ Birincil olan ve kelimelerin ilk hecesinde bulunan /u/ ünlüsü **uw** şeklinde söylenirken, ikincil olan uzun /u/ ünlüsü ise **uy** şeklinde söylenir: *gorkı* – *gorkımız* [gorkuymuz], *goñşı* – *goñşını* [goñşuynu] “komşuyu”, *ukynyñ* [uwkuynuñ] “uykunun”. Aynı şekilde *uzyn* [uzuyn] “uzun” örneğinde olduğu gibi ilk heceden sonraki uzun *u* ünlüsü yazıda gösterilmese de *uy* şeklinde söylenir.

¹² Türkmen Türkçesinde *ı, i, u, ü* dar ünlüleri uzun söylenirken eklenen bu /y/ ve /w/ seslerinden sonra, bir de daha zayıf söylenen belli belirsiz bir dar ünlü duyulur: *gız* [ğıy'z], *ıs* [ıy's], *iş* [i'y's], *diş* [di'y's], *uç* [uw'ç], *duz* [duw'z], *üyn* [üy'n], *güyç* [güy'ç] (<https://acikders>).

¹³ Birincil olan ve kelimelerin ilk hecesinde bulunan uzun /ü/ ünlüsü imlada **üy** şeklinde yazılarak gösterilir; fakat ikincil uzun /ü/ ünlüsü yazıda gösterilmez ancak **üy** şeklinde söylenir: *söygi* – *söygiñiz* [söyğüyñüz] “sevginiz”, *süri* – *süriniñ* [sürüyñün] “sürünün”. Ayrıca *üçin* [üçüyn] “için”, *bütün* [bütüyn], *müdür* [müdüy'r], *mümkün* [mümküyn], *gündiz* [günnüyz] “gündüz”, *türki* [türküy] “Türk halklarına ait”, *sölyte* [sölüytö] “iş bilmez, beceriksiz”; *götin* [götüyn] “geri geri, arka arka”, *yüzin* [yüzüyn] “yüzükoyun” gibi kelime köklerinde ya da /n/ vasıta hâli eki almış sözcüklerde yazıda gösterilmese de **üy** şeklinde uzun okunur.

- waç**: *oýnawaç* [oynowaaç] “oyuncak”, *aldawaç* [aallowaaç] “hilekâr; büyüleyici”
- ýar / -ýär**: *gepleşýär* [gepleşyäär] “konuşuyor”, *okaýar* [oķoýaar] “okuyor”
- ýan / -ýän**: *alyan* [alyaan] “alan”, *giryän* [giryään] “giren”
- agada / -ägede (-agadan/-ägeden)**: *çykagada* [çıkıaağada] “çıkınca”, *diyägeden* [diyääğeden] “deyip, diyerek”
- ynça / -inçä**: *çykynça* [çıkıynçaa] “çıkıncaya kadar”, *gelinçä* [geliynçää] “gelineye kadar”
- ýança / -ýänçä**: *baryança* [barıyançaa] “gidene kadar, varana kadar”, *ölyänçä* [ölüyäänçää] “ölünceye dek, ölene kadar”
- man / -män**: *okaman* [oķomaan] “okumadan”, *gelmän* [gelmään] “gelmeden”

Türkmen Türkçesinde pekiştirme parçacıkları olarak kullanılan bazı enklitiklerin ünlüsü uzundur:

- a / -ä, -ýa / -ýä**: *Sen-ä* [sen-ää], *bu-ýa* [bu-yaa]
- ay / -äy**: *beräy* [berääy], *baraymasyn* [baraaymasın]
- da / -dä (-da / -dä)**: *bilyän-dä* [bilyään-dää], *saldy-da* [saldı-daa]
- ka / -kä**: *birdenkä* [birdenkää], *turmadyka* [turmadıkaa]

Aşağıdaki isimden isim yapan alıntı eklerde de uzunluk vardır ve hem okurken hem de söylerken uzun okunup söylenmelidir:

- +**ana**: *dostana* [doossaana] “dostane, dostça”, *gorkana* [görkaana] “güzel, hoş, sevimli”, *merdana* [merdaana] “mert, cesur, yiğit, dayanıklı”
- +**ban**: *ýylkyban* [yılkıvaan] “yılki çobanı”, *derwezeban* [derwözövaan] “muhafız, kapıcı, kapı bekçisi”
- +**baz**: *gepbaz* [gepbaz] “söz ustası; hazır cevap kişi”, *hilebaz* [hiylevaaz] “hilebaz, kurnaz”, *oýunbaz* [oyunvaaz] “hilebaz; şakacı”
- +**dan**: *duzdan* [duwzzaan] “tuzluk”, *güldan* [güllaan] “vazo; saksı”
- +**dar**: *bergidar* [berğidaar] “verecekli, borçlu”, *tarapdar* [tarapdaar] “destekçi, yardımcı”
- +**gyn / +gin**: *gamgyn* [ğamğıyn] “gamli, kederli”, *içgin* [içğıyn] “içten, candan”
- +**hana**: *aşhana* [aşhaana] “mutfak; aşhane”, *keselhana* [keselhaana] “hastane”
- +**hor**: *çayhor* [çayhoor] “çayı çok seven, çok içen”, *parahor* [paarahoor] “rüşvetçi”
- +**(I)stan**: *mazarystan* [mazaarıssaan] “mezarlık, kabristan”, *çölüstan* [çölüssaan] “çöl, sahra”
- +**kär / (+gär)**: *günäkär* [günääkär] “suçlu; günahkâr”, *işgär* [iysğäär] “işçi; görevli”

+nama: *düzgünnama* [düzgünnaama] “yönetmelik; yasa, tüzük”, *gutlagnama* [gütloğnaama] “tebrik yazısı, kutlama yazısı”

+zar: *pağtazar* [pağtazaar] “pamuk tarlası”, *gülzar* [gülzaar] “gülzar, çiçek bahçesi”

+zada: *bezgada* [beğzaada] “beyzade”, *asylzada* [asilzaada] “asilzade, soylu”

+zat: *adamzat* [aadamzaat] “insanoğlu, insan”, *perizat* [periyyaat] “perizat; peri çocuğu”

2.3. İkincil Uzun Ünlüler

Türkmen Türkçesinde ikincil uzun ünlüler, birincil olan uzun ünlülere kıyasla sonraki hecelerde görülen uzunluklardır ve kurallıdır. Bu uzunlukların ortaya çıkışının en temel sebebi ünlü ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde araya *y* yardımcı sesinin girmemesi ve bunun neticesinde de iki ünlünün yan yana gelerek birleşip telafi amaçlı ikincil uzunluğun ortaya çıkmasıdır¹⁴. İkincil ünlülerin ortaya çıkma kuralları şu şekildedir:

KURAL 1. Sonu ünlü ile biten isimlere teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri geldiğinde, Türkiye Türkçesindekinden farklı olarak araya *y* yardımcı sesi girmez ve sondaki ünlü uzar¹⁵. Bu uzama yazıda gösterilmese de her zaman uzun okunur ve söylenir:

alma+ym > *almam* [almaam] “elmam”, *alma+yñ* > *almañ* [almaañ] “elman”, *alma+ymyz* > *almamyz* [almaamyz] “elmamız”, *alma+yñyz* > *almañyz* [almaañyz] “elmanız”;

köçe+im > *köçäm* [köçääm] “sokağım”, *köçe+iñ* > *köçäñ* [köçääñ] “sokağın”, *köçe+imiz* > *köçämiz* [köçäämiz] “sokağımız”, *köçe+iñiz* > *köçäñiz* [köçääñiz] “sokağınız”;

gapy+ym > *gapym* [ğapıym] “kapım”, *gapy+yñ* > *gapyñ* [ğapıyñ] “kapın”, *gapy+ymyz* > *gapymyz* [ğapıymyz] “kapımız”, *gapy+yñyz* > *gapyñyz* [ğapıyñyz] “kapınız”;

geçi+im > *geçim* [geçiyim] “keçim”, *geçi+iñ* > *geçiñ* [geçiyñ] “keçin”, *geçi+imiz* > *geçimiz* [geçiyimiz] “keçimiz”, *geçi+iñiz* > *geçiñiz* [geçiyñiz] “keçiniz”.

Not 1: Türkmen Türkçesinde sayıların iyelik ekleriyle kullanımında iki farklı durum vardır. Sayılara gelen iyelik ekleri “aitlik” veya “birliktelik, beraberlik” işlevi taşır.

Sayıya gelen iyelik eki “aitlik” işlevinde kullanıldığında tüm şahıslara gelebilir ve *ikim* [ikim], *üçüñ* [üçüñ], *üçi* [üçü], *dördi* [dördü], *dördümüz* [dördümüz], *bäşiñiz* [bääşiñiz], *altıñyz* [altıñyz], *dokuzyñyz* [dokuzunuz], *onuñ* [onuñ], *ony* [onu], *onumyz* [onumuz] örneklerinde olduğu gibi ünlü uzaması meydana gelmez (Söyegov&Arnazarov, 2017, s. 57).

¹⁴ Burada ünlü ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde ortaya çıkan ancak yazıda gösterilmeyen telafi uzunluklarının sitemli okuyuş / söyleyiş kuralları üzerinde durulmuştur.

¹⁵ Akrabalık isimlerinden *ata* “baba”, *elti* “elti” isimleri haricinde, *eje* “anne”, *kaka* “baba”, *aga* “ağabey”, *baba* “dede”, *dayza* “teyze”, *dayy* “dayı”, *däde* “amca”, *mama* “anneanne”, *yeñiñe* “yenge” vb. isimlere iyelik eki geldiğinde ünlü uzaması meydana gelmez (Azmun, 2021: 47, Yıldırım, 2020: 178).

Ancak sayılara gelen birinci ve ikinci çokluk şahıs iyelik ekleri “birliktelik, beraberlik” işlevinde ise ikincil ünlü uzaması meydana gelir:

Çokluk 1. şahıs: *ikimiz* [ikiymiz] “biz ikimiz beraber”, *üçümüz* [üçüymüz] “biz üç kişi olarak”, *dördümüz* [dördüymüz] “dördümüz birlikte”, *bäşimiz* [bääşiyimiz] “beşimiz beraber”, *altımız* [altıymız] “altımız beraber”, *dokuzumuz* [dokuzuyumuz] “biz dokuz kişi birlikte”, *onumuz* [onuymuz] “biz onumuz birlikte”.

Çokluk 2. şahıs: *ikiñiz* [ikiyñiz] “siz ikiniz beraber”, *üçüñiz* [üçüyñüz] “siz üçünüz birlikte”, *dördüñiz* [dördüyñüz] “siz dördünüz birlikte”, *bäşiñiz* [bääşiyñiz] “siz beşiniz beraber”, *altıñız* [altıyñız] “siz altınız beraber”, *dokuzyñız* [dokuzuyñuz] “dokuzunuz bir olup”, *onyñız* [onuynuz] “siz on kişi olarak”.

Not 2: Türkmen Türkçesinde **bu, ol/o, şu, şol/şo** işaret zamirlerinden sonra birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri geldiğinde araya zamir n’si girer ve /n/’den sonraki ünlü uzar (Söyegov & Arnazarov 2017, s.62; Azmun 2017, s.51):

bu: *munym* [munuym] “bu şeyim”, *munyñ* [munuyñ], *munymyz* [munuymuz], *munyñyz* [munuyñuz]

şu: *şunym* [şunuym] “şu şeyim”, *şunyñ* [şunuyñ], *şunymyz* [şunuymuz], *şunyñyz* [şunuyñuz]

ol/o: *onym* [onuym] “o şeyim”, *onyñ* [onuyñ], *onymyz* [onuymuz], *onyñyz* [onuyñuz]

şol/şo: *şonym* [şonuym] “şu şeyim”, *şonyñ* [şonuyñ], *şonymyz* [şonuymuz], *şonyñyz* [şonuyñuz]

KURAL 2. Ünlü ile biten isimlerden sonra yönelme hâli eki +A geldiğinde ikincil ünlü uzaması meydana gelir ve her zaman uzun okunup söylenir:

çaga+a > *çaga* [çaağaa] “çocuğa”, *guty+a* > *guta* [ğutaa] “kutuya”, *ilçi+e* > *ilçä* [iylçää] “elçiye”, *Türkiye+e* > *Türkiyä* [Türküyää] “Türkiye’ye”, *depe+e* > *depä* [depää] “tepeye”.

Ayrıca Türkmen Türkçesinde yer yön zarflarından sonra yönelme / yön gösterme fonksiyonunda kullanılan +**ık** eki geldiğinde de ikincil ünlü uzaması görülür:

daşary+yk > *daşaryk* [daşaryk] “dışarıya”, *gayra+yk* > *gayrak* [gayraak] “geriye”, *aňry+yk* > *aňryk* [aňryk] “öteye”, *yokary+yk* > *yokaryk* [yokoryk] “yukarıya”, *bäri+ik* > *bärik* [bääriyk] “beriyeye”, *ileri+ik* > *ilerik* [ileriyk] “ileriye”, *içeri+ik* > *içerik* [içeriyk] “içeriye”.

KURAL 3. İlgili hâli +**nİñ** / +**nUñ** ve yükleme hâli +**nI** ünlü ile biten isimlere geldiğinde ismin sonundaki ünlü uzar. Bu durum yazıda gösterilmese de her zaman uzun okunur ve söylenir:

alma+nyñ > *almanyñ* [almaaniñ] “elmanın”, *oba+nyñ* > *obanyñ* [oovaaniñ] “köyün”, *depe+niñ* > *depäniñ* [depääniñ] “tepenin”, *gapy+nyñ* > *gapynyñ* [ğapiyniñ] “kapının”, *geçi+niñ* > *geçiniñ* [geçiyiñ] “keçinin”;

alma+ny > *almany* [almaanı] “elmayı”, *oba+ny* > *obany* [oovaanı] “köyü”, *depe+ni* > *depäni* [depääni] “tepeyi”; *gapy+ny* > *gapyny* [ğapıyny] “kapıyı”, *geçi+ni* > *geçini* [geçiyini] “keçiyi”.

KURAL 4. Ünlü ile biten fiillerden sonra **-Ar** geniş zaman eki; **-Ipdlr** ve **-Andlr** öğrenilen geçmiş zaman ekleri; t.1.ş. **-AyIn**, ç.1.ş. **-Alı(ñ)**, ç.2.ş. **-İñ** emir ekleri geldiğinde ikincil uzunluk meydana gelir ve uzun okunur:

başla-ar > *başlar* [başlaar] “başlar”, *işle-er* > *işlär* [iyšläär] “çalışır”;

oka-ypdyr > *okapdyr* [oқаapdyr] “okumuş”, *oka-andyr* > *okandyr* [oқаандыр] “okumuş”;

işle-eýin > *işläýin* [iyšlääyin] “çalışayım”, *işle-eliñ* > *işläliñ* [iyšlääliñ] “çalışalım”, *işle-iñ* > *işläñ* [iyšlääñ] “çalışın”.

KURAL 5. **-An** sıfat-fiil eki ve **-Ip**, **-Anda**, **-Ansoñ** zarf-fiil ekleri ünlü ile biten fiillere geldiğinde, fiilin sonundaki ünlü ile ekin başındaki ünlü birleşerek uzar:

oka-an > *okan* [oқаан] “okuyan”, *geple-en* > *geplän* [geplään] “konuşan”;

bagla-yp > *baglap* [baağlaap] “bağlayıp”, *işle-ip* > *işläp* [iyšlääp] “çalışıp; işleyip”, *yöre-ip* > *yöräp* [yörääp] “yürüyüp”;

başla-anda > *başlanda* [başlaanda] “başladığında”, *işle-ende* > *işlände* [iyšläände] “çalıştığında”;

oka-ansoñ > *okansoñ* [oқаансоñ] “okuyunca”, *işle-ensoñ* > *işlänsöñ* [iyšläänsoñ] “çalışınca”.

KURAL 6. Bulunma hâli **+dA** ekinden sonra **+kı** / **+ki** aitlik eki geldiğinde bulunma hâli ekinin ünlüsü uzar. Bu durumda uzun okunur ve söylenir:

yol+da+ky > *yoldaky* [yooldaakı] “yoldaki”, *oba+da+ky* > *obadaky* [oovadaakı] “köydeki”, *köçe+de+ki* > *köçedäki* [köçödäki] “sokaktaki”, *depe+de+ki* > *depedäki* [depedäki] “depedeki”, *gök+de+ki* > *gökdüki* [gökdäki] “gökyüzündeki”.

KURAL 7. **-mAk** isim-fiil ekinden sonra yönelme hâli eki **+A** geldiğinde isim-fiil ekinin ünlüsü uzar:

almak+a > *almaga* [almaağa] “almaya”, *oturmak+a* > *oturmaga* [oturmaağa] “oturmaya”, *görmek+e* > *görmäge* [görmääge] “görmeye”, *gitmek+e* > *gitmäge* [gitmääge] “gitmeye”.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Türkmen Türkçesinde ünlü ile biten kelimeler ünlü ile başlayan ek aldığında ikincil ünlü uzaması meydana gelir. Ünlülerin yan yana gelme ve uzama sistemi şu şekildedir¹⁶:

¹⁶ Türkmen Türkçesinde imlada kelime sonlarında *o*, *ö*, *u*, *ü* ünlüleri bulunmaz. Aynı şekilde fiillerin sonunda *ı*, *i* ünlüleri de bulunmaz. Ünlü ile biten fiiller, yalnız *a*, *e* sesleriyle bitebilir. Dolayısıyla kelime sonunda bu ünlülerin diğer bir ünlü ile yan yana gelip ikincil ünlü uzaması meydana gelmesi söz konusu olmaz. Ayrıca /ä/ ünlüsü de zaten birkaç örnek haricinde her zaman uzundur (*günä+im* > *günäm* [günääm] “suçum, günahım”).

a + a = a (aa) → *Ankara+a* > *Ankara* [Ankaraa] “Ankara’ya”

a + y (ı) = a (aa) → *alma+yňyz* > *almaňyz* [almaaňyz] “elmanız”

y (ı) + a = a (aa) → *gapy+a* > *gapa* [gapaa] “kapiya”

e + e = ä (ää) → *köçe+e* > *köçä* [köçää] “sokağa”

e + i = ä (ää) → *köçe+iň* > *köçäň* [köçääň] “sokağın”

i + e = ä (ää) → *kişi+e* > *kişä* [kişää] “kişiye, insana”

i + i = i (iy) → *ilçi+imiz* > *ilçimiz* [iylçiyimiz]

y + y = y (ıy) → *goňşy+ymyz* > *goňşymyz* [goňşıymız] “komşumuz”

3. İmladan Kaynaklı Okuyuş / Söyleyiş Kuralları

KURAL 1. Türkmen Türkçesinde imla gereği ikinci heceden sonra /u/ ünlüsü her zaman /ı/ şeklinde düz yazılır¹⁷. Ancak *u* okunur / söylenir:

dokuzynçy [doğuzunçu] “dokuzuncu”, *durmuşymyz* [durmuşumuz] “hayatımız”, *ukuçyl* [uwkuçul] “uykucu”, *dogrulyk* [doğruluk] “doğruluk”, *okuwçy* [oğuwçu] “öğrenci”, *bulutsyz* [bulussuz] “bulutsuz”.

Türkmen Türkçesinde kelime sonlarında dar yuvarlak ünlüler düz yazılır. Bu yüzden de iki heceli kelimelerin sonundaki dar yuvarlak /u/ ünlüsü de /ı/ şeklinde düz yazılır:

gowy “iyi, güzel”, *dogry* “doğru”, *uly* “büyük, ulu”, *goňşy* “komşu”, *goşgy* “şiiir, koşuk”.

Ancak bu tür kelimeler ek aldığında, sonda bulunan *ı* ünlüsü bu defa *u* şeklinde yazılır ve okunur: *gowy – gowulyk* [ğowuluk] “iyilik, güzellik”, *dogry – dogruçyl* [doğruçul] “samimi, içten, candan”, *uly – ulular* [ululor] “büyükler”, *goňşy – goňşulyk* [ğoňşuluk] “komşuluk”, *goşgy – goşgularyňyz* [ğoşğuloruňyz] “şiiirleriniz”.

KURAL 2. İmla gereği ikinci heceden sonra /ü/ ünlüsü de her zaman /i/ şeklinde yazılır¹⁸. Ancak /ü/ okunur / söylenir:

dördünji [döördüncü] “dördüncü”, *tüykülik* [tüykülük] “tükürük”, *üzümçilik* [üzümcülük] “üzüm yetiştiriciliği”, *öyümiziň* [öyümüzüň] “evimizin”.

İki heceli kelimelerin sonunda /ü/ ünlüsü de yine /i/ şeklinde yazılır:

¹⁷ Genel imla kuralları, birleşik kelimelerdeki her sözcük için ayrı ayrı uygulanır. Böylece birleşik yapının ikinci kelimesinde yine ilk iki hecede /u/ yazılır. Diğer bir ifadeyle birleşik kelimelerin üçüncü ve dördüncü hecelerinde /u/ bulunabilir: *doňuzburun* “halılara konulan bir tür nakış”, *Oguldursun* “Kadın ismi”, *geçigüşy* “ince kuyruklu beyaz küçük kuş”.

¹⁸ Yine birleşik kelimeleri oluşturan sözcüklerin ilk iki hecesinde /ü/ yazılır. Diğer bir ifadeyle birleşik kelimelerin üçüncü ve dördüncü hecelerinde /ü/ bulunabilir: *adamsöyüçilik* “insan severlik”, *kırkgünlik* “kavun türü”.

öwgi [öwğü] “övgü”, *öli* [ölü] “ölü”, *göni* [gönü] “doğru”, *dürli* [dürlü] “çeşitli, türlü”, *süri* [sürü] “sürü”, *öri* [öörü] “mera, otlak”, *süýji* [süycü] “tatlı”, *söýgi* [söýgü] “sevgi”.

Ancak bu tür kelimeler bir ek aldığıında bu sonda bulunan /i/ ünlüsü /ü/ şeklinde yazılır ve okunur:

öwgi – *öwgülü* [öwğülü] “övgüye değer”, *öli* – *ölüler* [ölülör] “ölüler”, *göni* – *gönülik* [gönülük] “doğruluk”, *dürli* – *dürlüje* [dürlücö] “çeşitli”, *süri* – *sürüden* [sürüdön] “sürüden”, *öri* – *örüde* [öörüdö] “merada”, *süýji* – *süýjülik* [süycülük] “tatlılık”, *söýgi* – *söýgüli* [söygülü] “sevgili”.

KURAL 3. Ancak iki heceli olup sonu /ı/, /i/ yazılan bu tür kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldığıında ikincil uzama meydana gelir. İmla gereği bu ikincil uzunluk yuvarlak yazılmaz. Fakat uzun okunur ve söylenir:

goňşy – *goňşyňyz* [goňşuyňuz] “komşunuz”, *uly* – *ulymyz* [uluymuz] “büyüğümüz”, *uky* – *ukyny* [uwkuynu] “uykuyu”, *öwgi* – *öwgiňiz* [öwğüymüz] “övgünüz”, *söýgi* – *söýgim* [söyğüym] “sevgim”, *süri* – *süriniň* [sürüynüň] “sürünün”, *böriňiň* [böörüynüň] “kurdun”.

4. Ünlü Yuvarlaklaşmalarından Kaynaklı Okuyuş / Söyleyiş Kuralları

Türkmen Türkçesinde bir kelimenin ilk hecesinde *o*, *ö*, *u*, *ü* yuvarlak ünlüleri varsa sonraki hecelerdeki düz geniş /a/, /e/ ünlüleri söyleyişte geniş yuvarlak /o/, /ö/ ünlülerine döner. Bu okuma/söyleme biçimi oldukça sistemli ve kurallıdır.

Sarıyev, Türkmen Türkçesinde söyleyişe dayalı ortaya çıkan bazı fonetik olayların ilki olarak ünlülerin yuvarlaklaşmaya eğilim göstermesine vurgu yapar (2017, s.331-332). Türkmen Türkçesinin imlasında geniş yuvarlak /o/, /ö/ ünlüleri yalnızca sözcüğün ilk hecesinde yazılır. İkinci hecede söyleyişte a~o, e~ö sesine değişir (Şahin, 2019, s.235); aynı şekilde ilk hecesinde /u/, /ü/ ünlüsü bulunan sözcüklerin ikinci ve sonraki hecesinde kısa /a/, /e/ ünlülerinden biri varsa bu ünlüler yuvarlaklaşır (236).

KURAL 1: Türkmen Türkçesinin tipik bir özelliği olan bu yuvarlaklaşma eğilimi gereği, bir kelimenin ilk hecesinde /o/ veya /u/ ünlülerinden biri varsa ikinci hecelerdeki kısa¹⁹ /a/ ünlüsü /o/ biçiminde yuvarlak söylenir²⁰; ancak imlada değiştirilmez /a/ şeklinde yazılır:

oglan [oğlon] “oğlan; genç”, *çopan* [çopon] “çoban”, *ýoldaş* [yolloş], *sogan* [soğon] “soğan”, *bugday* [buğdoy] “buğday”, *gurak* [gurok] “kurak”, *gundag* [gunnoğ] “kundak”, *bulak* [bulok] “çeşme, pınar”, *ojak* [oocok], *oba* [oovo] “köy”, *toprak* [toprok] “toprak”, *dogan* [doğon] “kardeş”.

¹⁹ Uzun olan /a/ ünlüsü yuvarlaklaşmaz: *duşman* [duşmaan] “düşman”, *jogaplar* [çoğaaplar] “cevaplar”.

²⁰ İlk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerin sonraki hecelerinde yer alan /a/ sesi /o/ şeklinde söylenir. Ancak yazıda gösterilen normal /o/ sesinden biraz daha farklı olarak *a-o* arası okunur/söylenir. Türkmen Türkçesindeki /a/’dan /o/’ya dönen ve *a-o* arası söylenen bu sesi Azmun /â/ ile göstererek normal /o/’dan farkını belirtir: *bolan* [bolân] “olan”, *oglanlar* [oğlanlar] (2021, s.37).

İlk hecedeki yuvarlak ünlüden sonra /a/ ünlüsünün yuvarlak söylenmesi ile başlayan ses olayı üçüncü ve sonraki hecelerdeki ünlülere de etki eder. Böylece ilk hecesi yuvarlak ünlülü olan kelimelerin devamı da yuvarlak söylenir:

oglanlardan [oğlonlordon] “oğlanlardan; gençlerden”, *doldurgyçlar* [doollurğuşlor] “tamlayıcılar”, *dodaklandyrmak* [doodoqlonurmok] “yuvarlaklaştırmak”, *guraklykda* [ğuro kluğdo] “kuraklıkta”.

Bir kelimenin ikinci ya da sonraki hecesinde /u/ ünlüsü varsa, bu ünlüden sonraki hecelerde bulunan düz ünlüler de yine aynı şekilde yuvarlak söylenir:

goýunlar [ğoyunnor] “koyunlar”, *bogunlarda* [boğunnordo] “hecelerde”, *asudalyk* [aasuwdoluk] “sessizlik, huzur”, *gawunlarymyzdan* [gaawunlorumuzzon] “kavunlarımızdan”, *çapawullamak* [çapawullomok] “yağmalamak, çapulculuk etmek”.

Ayrıca /w/ ünsüzünün önünde bulunan kısa /a/'lar da söyleyişte yuvarlaklaşarak /o/ olur²¹:

goldaw [ğollow] “yardım, destek”, *palaw* [palow] “pilav”, *yadaw* [yaadow] “yorgun, bitkin”, *ylgaw* [ılğow] “hızlı koşma”, *gatnaw* [ğatnow] “münasebet, ilişki, bağlantı”, *sakaw* [sağow] “kekeme”, *saylaw* [saylow] “seçim”, *syrkaw* [sırğow] “hasta”.

KURAL 2: Türkmen Türkçesinde yuvarlaklaşma eğilimi gösteren diğer bir ses /e/ ünlüsüdür. Sistemli olarak, bir kelimenin ilk hecesinde /ö/ veya /ü/ ünlülerinden biri varsa ikinci hecelerdeki /e/ ünlüsü /ö/ biçiminde yuvarlak söylenir²²; ancak imlada değiştirilmez /e/ şeklinde yazılır:

köýnek [köynök] “gömlek”, *börek* [börök] “börek”, *döwlet* [döwlöt] “devlet”, *göle* [gölö] “buzağı”, *öyken* [öykön] “akçiğer”, *töle-* [tölö-] “ödemek”, *düşek* [düşök] “döşek, yatak”, *düýe* [düyö] “deve”, *gülle* [güllö] “kurşun”.

İlk hecedeki yuvarlak ünlüden sonra /e/ ünlüsünün yuvarlak söylenmesi ile başlayan ses olayı üçüncü ve sonraki hecelerdeki ünlülere de etki eder. Böylece ilk hecesi yuvarlak ünlülü olan kelimelerin devamı da yuvarlak söylenir:

²¹ Türkmen Türkçesinde, /w/ ünsüzünün önündeki kısa /a/ ünlüsü kelimelerin ilk hecesinde yuvarlaklaşarak /o/ olmuştur. Hem Türkçe kökenli hem de Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde görülen bu ses değişmesi yazıda da gösterilmiştir: *owuz* (< *aguz*) “ağız, ilk süt”, *sowur-* “savurmak”, *dowar* (< *tabar*) “davar”, *towşan* (< *tabışgan*) “tavşan”, *towuk* (< *takıgu*) “tavuk”; *howa* (< *hava*) “hava”, *howp* (< *havf*) “tehlike”, *howuz* (< *havz*) “havuz”.

²² Yukarıdaki /o/ sesinde olduğu gibi, ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerin sonraki hecelerinde yer alan /e/ sesleri /ö/ şeklinde söylenir. Ancak yazıda gösterilen normal /o/ sesinden biraz daha farklı olarak *e-ö* arası okunur/söylenir. Azmun, Türkmen Türkçesindeki /e/'den /ö/'ye dönen ve *e-ö* arası söylenen bu sesi /ö/ ile göstererek normal /ö/'den farkını vurgular: *çörek* (çörök) “ekmek”, *gözenek* (gözönök) “pencere gözü” (2021, s.38).

kömelek [kömölök] “mantar”, *gögele* [gööğölö] “ham, yeşil, henüz olgunlaşmış”, *çökelikden* [çökölükdön] “çökelekten”, *düşelge* [düşölğö] “mola yeri, durak”, *güllelerden* [güllölördön] “kurşunlardan”.

Kelimenin ikinci ya da sonraki hecesinde /ü/ ünlüsü varsa, yine bu ünlüden sonraki hecelerdeki düz ünlüler yuvarlak söylenir:

düşünjeli [düşüncölü] “bilgili; şuurlu”, *gübürdetmek* [güvürdötmök] “gürültü çıkartmak”, *düzgünleşdirmek* [düzgünleşdürmök] “düzgünleştirmek”.

Ayrıca /w/ ünsüzünün önünde bulunan kısa /e/’ler de söyleyişte yuvarlaklaşarak /o/ olur²³:

giyew [giyöw] “damat, güveyi”, *ündew* [ünnöw] “nasihat, tavsiye”, *kerrew* [kerröw] “ağır işiten, ağır”, *derrew* [derröw] “derhal, hemen”, *girew* [giröw] “garanti”, *derñew* [derñöw] “kontrol, denetim”.

5. Ünsüz Benzeşmesinden Kaynaklı Okuyuş / Söyleyiş Kuralları

Türkmen Türkçesi, ünsüz benzeşmeleri bakımından oldukça tipiktir. Benzeşmelerden çok azı yazıya geçse de²⁴ yazıda gösterilmeyen ancak yaygın olan birçok tam ya da yarı benzeşme hadisesi görülür. Türkmen Türkçesinde dikkat edilmesi gereken bu benzeşmelerin ortaya çıkış kuralları aşağıdaki şekildedir.

KURAL 1. Tam Benzeşme

Türkmen Türkçesinde yazıda gösterilmeyen ancak söyleyişte var olan birçok *ilerleyici* ya da *gerileyici tam benzeşme* olayı görülür.

İlerleyici Tam Benzeşmeler

Sonu *l*, *n*, *s*, *z* sesleri ile biten kelimelere /d/ ile başlayan ekler geldiğinde ekin başındaki bu ses söyleyişte kelimenin sonundaki sese döner ancak yazılmaz. Aynı şekilde ilk hecesinin sonu *l*, *n*, *s*, *z* sesleri ile biten ve ikinci hecesi /d/ ile başlayan kelimelerde de bu benzeşme meydana gelir:

²³ Türkmen Türkçesinde, /w/ ünsüzünün önündeki kısa /e/ ünlüsü kelimelerin ilk hecesinde yuvarlaklaşarak /ö/ olmuştur. Hem Türkçe kökenli hem de Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde görülen bu ses değişmesi yazıda da gösterilmiştir: *öý* (öw < eb) “ev”, *çöwür-* (< çebir-) “çevirmek”, *söý-* (söw- < seb-) “sevmek”; *jöwher* (< cevher) “cevher, kıymetli taş”, *döwlet* “devlet; baht”, *döwür* (< devr) “devir”, *göwher* (<gevher) “inci”, *höwes* (< heves) “heves, arzu”, *möwsüm* (< mevsim) “mevsim”.

²⁴ Türkçe kökenli bazı kelimelerin ve Arapça ya da Farsçadan alınma birçok sözcüğün kökünde yan yana gelen *st*, *nb/mb*, *ñg* sesleri *ss*, *mm*, *ññ* şeklinde benzeşmiş ve yazıda da gösterilmiştir: *ussa* “usta”, *yassyk* “yastık”, *tüsse* “tütsü”, *hassa* “hasta”, *tussag* “tutsak”, *tassyk* “tasdik, onay” *dessan* “destan”, *desse* “deste”, *bossan* “bostan”; *sümmül* “başak; sümbül”, *çemmer* “çenber”, *ammar* “ambar”, *tümmek* “tümbet (halk dili), tümsek, tepe”, *lemmer* “sıra, silsile”; *yeñne* “yenge”, *gañna* “semer, eyer”, *işenñir* “iş konusunda gayretli, aktif”, *çenñel* “çengel, pençe”.

-ld- > -ll-: *ýoldaş* [yolloş] “arkadaş”, *aldym* [allım] “aldım”, *güldür-* [güllür-] “güldürmek”, *baldyz* [baallız] “görümce”, *ýyldyz* [yllız] “yıldız”, *dalda* [dalla] “destek, yardım”.

-nd- > -nn-: *sandyk* [sannık] “sandık”, *bende* [benne] “bende, kul”, *gundag* [gunnoğ] “kundak”, *gunduz* [gunnuz] “kunduz”, *gündiz* [günnüyz] “gündüz”, *danda-* [danna-] “seçmek”, *dönder-* [dönnör-] “döndürmek”, *gündogar* [gunnoğor] “doğu”, *kündük* [künnük] “güğüm; maşrapa”, *kendir* [kennir] “kendir”, *menden* [mennen] “benden”.

-sd- > -ss-: *basdyr-* [bassır-] “bastırmak”, *bäsdeş* [bäässeş] “rakip, yarışmacı”, *ösdür-* [össür-] “büyütmek, yetiştirmek”, *tomusda* [tomusso] “yazın, yaz ayında”, *ulusdan* [ulusson] “ulustan, milletten”.

-zd-/ > /-zz-: *gazdyr-* [gazzır-] “kazdırmak, çukur açtırmak”, *gezdır-* [gezzır-] “gezdirmek, gezmeye götürmek”; *duzdan* [duwzzaan] “tuzluk”, *dyzdan* [dızzzaan] “kadınların iç giyimi”; *karzdar* [karızzaar] “borçlu, verecekli”, *ýazdyr-* [yazzır-] “yazdırmak”, *bizde* [bizze] “bizde”, *gözden* [gözzön] “gözden”.

Bu benzeşmelerin yanı sıra Türkmen Türkçesinde şu ilerleyici tam benzeşmeler de görülür:

-st- > -ss-: *ýerasty* [yerassı] “yeraltı”, *üsti-üstüne* [üssü-üssünö] “üst üste, peş peşe” *çölüstan* [çölüssaan] “çöl, sahra”, *dagystanly* [dağıssanlı] “Dağıstanlı”.

-şj- > -şş-: *işjeñ* [iyşşeñ] “iş bilir, yetenekli”, *söweşçeñ* [söwöşşöñ] “kavgacı; savaşçı”, *göreşçeñ* [göröşşöñ] “mücadeleci”, *ýuwaşca* [yuwoşşo] “yavaşça”.

-şç- > -şş-: *işçi* [iyşşi] “işçi”, *guşçy* [guşşu] “kuşçu, kanatlı hayvan besleyen”, *nagyşçy* [nağışşi] “nakışçı, nakış işleyen kişi”, *köwüşçi* [köwüşşi] “ayakkabıcı”, *kümüşçi* [kümüşşi] “gümüüşçü”.

Gerileyici Tam Benzeşmeler

-ts- > -ss-: *süýtsüz* [süyssüz] “sütsüz”, *bulutsyz* [bulussuz] “bulutsuz”, *takatsyz* [taakassız] “takatsiz, sabırsız”, *dertsiz* [derissiz] “dertsiz”, *dykgatsyz* [dıkğassız] “dikkatsiz”, *ýigitsire-* [yiğissire-] “yiğitlik taslamak”.

-tj- /-tç- > -çç-: *atjak* [aççak] “atacak”, *ýatjak* [yaççak], *gitjek* [giççek] “gidecek”, *etçil* [eççil] “etçil, et yemeyi seven”.

-zs- > -zz-: *duzsuz* [duwssuz] “tuzsuz”, *yzsyz* [ıyssız] “izsiz, izi olmayan”, *ýüzsüz* [yüssüz] “yüzsüz”, *tozsuz* [tossuz] “tozsuz”, *gezse* [gesse] “gezse”.

KURAL 2. Yarı Benzeşme

Yukarıda gösterilen tam benzeşmelerin yanı sıra yarı benzeşme hadisesi de Türkmen Türkçesinde yaygındır. Sonu /ç/ ünsüzü ile biten kelimelere *d*, *c*, *l*, *s*, *ç* sesleri ile başlayan bir ek geldiğinde /ç/ sesi /ş/ şeklinde söylenir, ancak yazıda değiştirilmez:

-çd- > -şd-: *agaçdan* [ağaşdan], “ağaçtan”, *güýçden* [güyşdön] “güçten, kuvvetten”, *açdy* [aşdı] “açtı”, *geçdi* [geşdi] “geçti”, *göçdük* [göşdük] “taşındık, göçtük”.

-çç- > -şç-: *göçjek* [göşcek] “göçecek”, *uçjak* [uşcak] “uçacak”.

-çl- > -şl-: *güýçli* [güşlü] “güçlü”, *saçly* [şaşlı] “saçlı”, *agaçlyk* [ağaşlık] “ağaçlık”, *açlyk* [aaşlık] “açlık”, *üçlük* [üşlük] “üçlük”, *kerpiçli* [kerpişli] “tuğla desenli”, *gylyçlar* [gılışlar] “kılıçlar”.

-çs- > -şs-: *kösençsiz* [köşönüşsüz] “zahmetsiz, emeksiz”, *güýçsüz* [güşsüz] “güçsüz”, *agaçsyz* [ağaşsız] “ağaçsız”, *içsem* [işsem] “içsem”.

-çç- > -şç-: *agaççy* [ağaşçy] “ağaççı”, *kerpiççi* [kerpişçi] “kerpiç ustası”.

Bu benzeşmelerin yanı sıra Türkmen Türkçesinde şu benzeşmeler de görülür:

-nb- > -mm-: *şenbe* [şemme] “cumartesi”, *sünbül* [sümmül] “başak”, *münber* [mümmör] “minber”.

-nb- > -nm-: *oýunbaz* [oyunmaaz] “şakacı; hilekâr”, *nanbay* [naanmaay] “fırıncı, ekmek pişiren kişi”, *onbaşy* [oonmaşı] “onbaşı”, *orunbasar* [orunmasar] “yardımcı, müdür yardımcısı”, *günbatar* [günmatar] “batı”.

-ñb- > -ñm-: *jeñbaz* [ceñmaaz] “savaşçı”, *reñbe-reñ* [ireñme-reñ] “rengârenk”, *müñbaşy* [müñmaşı] “binbaşı”.

-md- > -mn-: *öyümden* [öyümnön] “evimden”, *gözümden* [gözümnön] “gözümden”, *gadymdan* [gadiymnan] “eskiden, çok eskiden”.

KURAL 3. Kelime köklerinde ve köklere bir ekin getirilmesiyle ortaya çıkan bu ünsüz benzeşmelerinin yanı sıra metinlerde ya da konuşmada yan yana gelen kelimelerde de benzeşme hadisesinin meydana geldiği görülür. İki kelime yan yana geldiğinde birinci kelimenin son sesi ile ikinci kelimenin ilk sesi belirli söyleyiş kurallarını ortaya çıkarır (Azmun, 2021, s.80).

saç darak > *saş darak* “saç tarağı”, *giç gel-* > *gî ç ğel-* “geç gelmek”, *aç gal-* > *âç ğâl-* “aç kalmak”, *agaç satan* > *ağaş satan* “ağaç satan”, *sag göz* > *sağ göz* “sağ göz”, *gel dişle* > *gel lî şle* “gel ısır”, *gel-git* > *gel-ğit* “gidiş geliş”, *menden başga* > *mennen maşğa* “benden başka”, *alan dâldir* > *alan nâllir* “almamıştır”, *senden galan* > *senneñ nâlan* “senden kalan”, *oñ bolsun* > *oñ molsun* “uğur getirsin”, *gidip gelme* > *gidik gelme* “gidip gelme”, *baryp gaytmak* > *barıq ğaytmak* “gidip dönmek”, *otuz dört* > *otuz dört* “otuz dört” gibi örneklerde görüldüğü üzere iki kelime yan yana geldiğinde de söyleyişte pek çok ses benzeşmeleri ortaya çıkar, fakat yazıda gösterilmez (Örnekler için bkz. Azmun, 2021, s. 80-86).

Yukarıdaki başlıklarda değerlendirilen alfabedeki bazı işaretlerin birden fazla sesi karşılaması, birincil ve ikincil uzun ünlülerin kısa olanlara kıyasla farklı okunması, ünlü yuvarlaklaşması eğilimi, ünsüz benzeşmesi gibi ses olayları dikkate alındığında Türkmen Türkçesi yazı dilindeki şu işaretler birden fazla şekilde okunabilir:

a = a, aa, o —at [at], at [aat], gar [gaar], oylan [oğlon], bugday [buğdoy]

e = e, ee, ö —elli [elli], eý [eey], çörek [çörök], düşek [düşök]

ä = ä, ää → *äber-* [äber-], *bäş* [bääş]

y (ı) = ı, ıy, u, uy → *ýyl* [yıl], *gyz* [gıyz], *dogry* [doğru], *uzyn* [uzuyn]

i = i, iy, ü, üy → *ini* [ini], *diş* [diş], *iri* [iyri], *bütün* [bütüyn]

o = o, oo → *otuz* [otuz], *ýol* [yool]

ö = ö, öö → *öý* [öy], *gök* [gööök]

u = u, uw → *dokuz* [dokuz], *duz* [duwz]

ü = ü, üy → *üç* [üç], *süýt* [süyt]

b = b, v, m → *burun* [burun], *araba* [arava], *özbek* [özvök], *onbaşı* [oonmaşı]

j = c, ç, ş → *jepa* [cepa], *ýatjak* [yaççak], *işjeň* [iyyşeň]

ç = ç, ş → *çay* [çaa], *agaçdan* [ağaçdan], *güýçli* [güyşlü]

d = d, l, n, s, z → *dayza* [dayza], *geldi* [gelli], *gündiz* [günnüyz], *ösdür-* [össür-], *gezdür-* [gezzir-]

g = g, ğ, ğ, ğ → *geým* [geyim], *gapy* [ğapı], *ýigit* [yiğit], *agyz* [ağız]

h = h, ħ → *hepde* [hepde], *parh* [parıħ]

k = k, k̡ → *kümüş* [kümüş], *kyrk* [kırık]

t = t, s, ç → *täze* [täaze], *süýtsüz* [süyssüz], *ýerastı* [yerassı], *etçil* [eççil]

z = z, s → *ýüz* [yüz], *gezse* [gesse]

6. Ünlü Türemesinden Kaynaklı Okuyuş / Söyleyiş Kuralları

KURAL 1: Kelime Başında

Türkmen Türkçesinde edebî söyleyişte kelime başında /r/ ünsüzü bulunmaz (Söyegov & Arnazarov, 2017, s.19). Bu sebeple hem Arapça ve Farsça hem de Batı kökenli kelimelerin başında bulunan /r/ sesinden önce söyleyişte /ı/, /i/, /u/, /ü/ dar ünlülerinden biri türetilir. Bu ünlüler normalden biraz daha güçsüz söylenir.

• **ı** → *rahat* [ıraahat] “rahat, huzur”, *razy* [ıraazı] “razi”, *raýon* [ırayoon] “bölge”, *radio* [ıraadiyo] “radyo”, *rakyp* [ırakıyp] “rakip”, *roman* [ıramaan] “roman”, *roý* [ırooy] “yüz, beniz”, *ryzk* [ırızk] “rızk”.

• **i** → *reňk* [ireňk], “renk”, *resim* [iresim] “örf, âdet, gelenek”, *rehim* [irehim] “merhamet, acıma”, *rende* [irende] “rende, keski”.

• **u** → *ruh* [uruuh] “ruh”, *rugsat* [uruğsot] “izin”, *rozugär* [uroozuğäär] “yaşam, hayat; devran”.

• **ü** → *röwüş* [üröwüş] “görünüş, durum, gidişat”, *röwşen* [üröwşön] “ışıklı, aydın”, *rüstem* [ürüssöm] “başarılı; üstün”.

Batı kökenli olup ön sesi /s/ ile başlayan ve devamında /t/, /l/, /p/ ünsüzlerinden biri gelen çift ünsüzlü (st, sl, sp) kelimeler, Türkçede sözcük başında çift ünsüz bulunamayacağından önüne /l/, /i/ dar ünlüleri getirilerek söylenir.

stol [ıstool] “masa”, *stul* [ıstuul] “sandalye”, *stil* [istiyl] “stil; üslup”, *stansiya* [ıstaansiya] “istasyon; gar”, *stadion* [ıstadiyoon] “stadyum”, *slavyan* [ıslavyaan] “Slav”, *slowaklar* [ıslawaaklar] “Slavaklar”, *sport* [ıspoort] “spor”, *spirt* [ispirt] “ispirto”.

Yine Batı kökenli olup başında çift ünsüz bulunan kelimelerde bu iki ünsüz arasında dar ünlü söylenir.

krowat [kırawaat] “karyola, yatak”, *krater* [kıraater] “krater”, *kristal* [kiristaal] “kristal”, *gram* [gıraam] “gram”, *brigada* [biriğadaa] “ekip, grup”, *bronhit* [buronhiyt] “bronşit”, *drama* [dıraama] “drama”, *prokuror* [purokuroor] “savcı”.

KURAL 2: Kelime Ortasında

İlk hecesi kapalı, ikinci hece /r/ sesi ile başlayan kelimelerin ortasında /r/ sesinden önce söyleyişte bir dar ünlü söylenir. Bu türeme hem Türkçe kökenli hem de alınma kelimelerde görülür, ancak yazılmaz. Aynı şekilde Türkmen Türkçesindeki +rak/+rāk isimden isim yapma eki, ünsüzle biten isimlere geldiğinde de söyleyişte ünlü türemesi meydana gelir:

- *yaprak* [yapırak] “yaprak”, *toprak* [topurok] “toprak”, *kükrek* [kükürök] “göğüs, döş”, *kükre-* [kükürö-] “bağlamak, haykırmak”, *pytra-* [pıtıra-] “parçalanmak, dağılmak, saçılmak”, *gudrat* [ğudurot] “mucize; kudret”, *eşret* [eşiret] “zevk, keyif, sefa”, *abray* [aavıray] “onur, şeref, itibar”, *tekrar* [tekiraar] “tekrar”, *hasrat* [hasırat] “kaygı, keder”, *hüjre* [hücürö] “oda, bölme, hücre”, *bekre* [bekire] “mersinbalığı”, *ykrrar* [ıkıraar] “vaat, söz”, *mikrofon* [mikırafoon] “mikrofon”, *mikrob* [mikiroop] “mikrop”, *demokrat* [demokıraat] “demokrat”.

- *ajrak* [aacıraak] “biraz aç”, *arzanrak* [arzaanıraak] “biraz ucuz”; *giñrāk* [giññirääk] “biraz geniş, genişçe”; *yuwaşrak* [yuwoşuraak] “yavaşça, daha sessizce”; *gögrāk* [göğürääk] “rengi maviye yakın; rengi yeşile çalan”.

Türkmen Türkçesinde üç ünsüz ses yan yana nadir gelir. Üç ünsüzün yan yana geldiği kelimeler ya çoğunlukla alınma kelimelerdir ya da sonunda çift ünsüz bulunan Türkçe kökenli sözcüklerin ünsüzle başlayan bir ek almış hâlleridir. Bu tür durumlarda ünsüz sesler arasında bir ünlü türetilerek Türkmen Türkçesi hece kuruluş yapısına yaklaştırılır (Weýisow & Babayewa, 2009, s.22-23). Hem Türkçe kökenli hem de alınma kelimelerde söyleyişte türeyen ünlüler dar ünlülerdir ve normalden daha vurgusuz okunup söylenirler:

arslan [arıslan] “arslan”, *artmak* [arıtmak] “I. artmak, II. temizlemek”, *artky* [arıtkı] “arkadaki”, *gorkmak* [gorukmok] “korkmak”, *görkli* [görüklü] “gösterişli, görkemli”, *murtlak* [murutlok] “kalın, uzun bıyıklı”, *deritli* [deritli] “dertli”, *begençli* [beğenişli] “sevinçli”, *guwançly* [guwonuşly] “kıvançlı, neşeli”, *astronawt* [astıranaavt] “astronot”, *institut* [inistitut] “enstitü”, *tektst* [tekist] “tektst, metin”, *sprint* [ispirint] “hızlı koşma, sürat”, *ministır* [miniistır] “bakan”.

Ses taklidî kelimelere fiil yapan *-la*, *-le* eki getirildiğinde kökle ek arasında dar bir ünlü türer. Söyleyişte ortaya çıkan bu vurgusuz dar ünlüler yazılmaz:

gütle- [gütülö-] “kütlemek”, *güple-* [güpülö-] “gümllemek”, *jazla-* [cazıla] “cazırdamak, cızırdamak”, *hykla-* [hıķıla-] “inlemek, zor nefes almak”, *patla-* [patıla-] “patlamak”, *lapla-* [lapıla-] “alevlenmek, alev alev yanmak”, *wazla-* [wazıla-] “vazlamak, vızlamak”, *takla-* [taķıla-] “çatlamak”, *haşla-* [haşıla-] “pofurdamak, derin nefes almak”, *iñlemek* [iñilemek] “inlemek”.

KURAL 3: Kelime Sonunda

Hem Türkçe kökenli hem de Arapça ve Farsçadan alınma tek heceli kelimelerin sonunda, iki ünsüz yan yana geldiğinde, bu iki ünsüz arasında /ı/, /i/, /u/, /ü/ dar ünlülerinden biri var gibi söylenir, ancak yazılmaz.

- **ı** → *kyrk* [kırık] “kırk”, *jyns* [cınıs] “cins”, *yns* [ınıs] “insanoğlu”, *bars* [barıs] “pars, kaplan”, *karz* [ķarız] “alacak, borç”, *bagt* [bağıt] “baht, talih”, *symp* [sınıp] “sınıf”, *nagt* [nağıt] “nakit”, *wagt* [wağıt] “vakit”, *yşk* [ışık] “aşk, sevgi”.
- **i** → *berk* [berik] “sağlam”, *ders* [deris] “ders”, *keyp* [keyip] “keyif”, *sil-* [silik-] “silkelemek”, *kilt* [kilit] “kilit”, *keşp* [keşip] “yüz ifadesi, görünüş”.
- **u** → *gulp* [đulup] “kilit, kulp”, *gork-* [đoruk-], *gurp* [gurup] “güç, kuvvet; varlık, mülk”, *murt* [murut] “bıyık”, *burç* [buruç] “I. köşe, II. biber”.
- **ü** → *ürk-* [ürük-] “ürkmek, korkmak”, *mülk* [mülük] “mali mülk”, *üns* [ünüs] “dikkat, ihtimam”, *görk* [görük] “güzellik, görkem”, *köşk* [köşük] “saray, köşk”.

7. Ses Düşmelerinden Kaynaklı Okuyuş / Söyleyiş Kuralları

Türkmen Türkçesinde bazı seslerin ya da hecelerin düştüğü görülür. Bu ses olayına dair en yaygın örnekler, ilgi hâli ekinin kullanımında ve çokluk ekinin sonundaki /r/ sesinin düşmesinde görülür.

KURAL 1: Şahıs zamirlerinden sonra ilgi hâli eki +*nİñ*, +*nUñ* geldiğinde söyleyişte ses ya da hece düşmesi meydana gelir: *meniñ* > *meñ* “benim”, *seniñ* > *señ* “senin”, *onuñ* > *oñ* “onun”, *olaryñ* > *olañ* “onların”.

Not 1: Şahıs zamirlerinden sonra da ilgi hâli eki geldiğinde söyleyişte ses ya da hece düşmesi meydana gelir ve bazen yazıda da söylendiği gibi yazılır: *munuñ* > *muñ* “bunun”, *şunuñ* > *şuñ*, *onuñ* > *oñ* “onun”, *bularyñ* > *bulañ* [buloñ] “bunların”, *şularyñ* > *şulañ* [şuloñ] “şunların”, *olaryñ* > *olañ* [oloñ] “onların”.

Not 2: Ünlü ile biten isimlere +*nİñ* ilgi hâli eki geldiğinde söyleyişte ekin +*nI* sesleri düşer: *obanyñ* > *obañ* “köyün”, *garganyñ* > *gargañ* “karganın”, *depäniñ* > *depäñ* “tepenin”, *serçäniñ* > *serçäñ* “serçenin”, *geçiniñ* > *geçiñ* “keçinin”, *gapynyñ* > *gapyñ* “kapının” (Buran & Alkaya, 2015: 118; Söyegov & Arnazarov 2017, s. 51).

KURAL 2: Türkmen Türkçesinde /r/ sesi titrekle bir sestir. Bu ses söyleyişte düşebilir ve yazıda da söylendiği gibi yazılabilir (barmy > bamy, bolýar > bolýa). Bu titrekle /r/ sesinin söyleyişte genelde düşmesi hadisesi esas olarak +lAr çokluk ekinin kullanımında görülür (Yılmaz, vd., 2017, s.70):

almalar [almalar / almala] “elmalar”, *bugdaylar* [buğdoylor / buğdoylo] “buğdaylar”, *depeler* [depeler / depele] “tepeler”, *güller* [güllör / güllö] “çiçekler”.

Aynı şekilde, çokluk ekinden sonra birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri geldiğinde üç tür söyleyiş biçimi görülür. Birinci söyleyiş biçiminde kelime normal söylenir; ikincisinde çokluk ekinden sonra gelen iyelik ekinin /ı/, /i/ dar ünlüsü düşürülür; üçüncü söyleyişte ise hem çokluk ekinin /r/ sesi hem de iyelik ekinin ön sesi birlikte düşer (Yılmaz, vd., 2017, s.76-87):

almalarym [almalarım / almalarım / almalam], *almalaryň* [almalarıň / almalarıň / almalaň], *almalarymyz* [almalarımız / almalarımız / almalamız], *almalaryňyz* [almalarıňyz / almalarıňyz / almalaňyz], *geçilerim* [geçilerim / geçilerim / geçilem], *geçileriň* [geçileriň / geçileriň / geçileň], *geçilerimiz* [geçilerimiz / geçilerimiz / geçilemiz], *geçileriňiz* [geçileriňiz / geçileriňiz / geçileňiz].

Yukarıda, Türkmen Türkçesinde kelimelerde görülen okuyuş/söyleyiş kuralları üzerinde duruldu. Kelime kök ve gövdelerinde işletilen bu kurallar cümlelerin okunuşunda da geçerlidir. Çalışmayı sonlandırmadan evvel, aşağıda birkaç örnek cümle yazılışı ve okunuşu verilmiştir. Bazı araştırmacılardan alınan bu cümle örneklerinden uzun ünlü, peltak sesler, benzeşmeler gibi Türkmen Türkçesinin okunuşu ve söylenişine dair tipik özelliklerin transkripsiyonlu olarak gösteriminde farklılıklar olduğu görülür. Ancak her birinin ortak noktası, Türkmen Türkçesinin her zaman yazıldığı gibi okunmadığına, bu sebeple de doğru okuyuş ve söyleyiş biçimlerine dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktır.

Yazılış: *Demir ýoluň ýakynynda oturyan obalar urşuň önünden göçüp aýrylmaga eýýäm taýyn bolup otyrdylar* (Azmun, 2021, s.94).

Okuyuş: *Demir ýoluň yakınına oturyan obalar urşuň önünden göçüp aýrylmaga eýýäm taýym moluβ otirdilar.*

Anlam: “Demiryolunun yakınında oturan köylüler savaştan göç ederek kurtulmak için çoktan hazır durumda yaşıyorlardı.”

Yazılış: *Bu meniň gyzym. / Meniň doganym ýok?! Iki agam, bir uýam bar* (Sarıyev, vd., 2019, s.211).

Okuyuş: *Bi meň gı:zım. / Meň dogonum yo:k. / İki a:gam, bir uya:m ma:r.*

Anlam: “Bu benim kızım. / Benim kardeşim yok. / İki ağabeyim, bir ablam var.”

Yazılış: *Bir müň üç ýüz manat bolaýmasa.*

Okuyuş: *Bir müň üç yüδ manat bola:ymaθa* (Clark, 1998, s.285).

Anlam: “Bin üç yüz manat olmasa ya.”

Yazılış: *Ýöne uzak wagtlaýyn bir ýerik gitjek bolsaň, samolýotly gitsen gowy bolar öýdyäs biz-ä.*

Okuyuş: *Yö:nö uđok wagtlayın bir yeri:k gitjek bolθoň, θamolotly gitθoň gowı bolor öydyä:θ biđ-ä:* (Clark, 1998, s.284).

Anlam: “Ancak uzun süreliğine bir yere gidecekseniz, uçakla gitmenin daha iyi olacağını düşünüyoruz.”

Yazılış: *Gün ertir irdenem ýylgyryp durdy. Soň ol bulutlaryň aray bilen nirädir bir ýere gitdi* (106). *Ýoluň üstünde bir akja gülüň döwölüp ýatanyny gördüm... Meniň günäm – daş bolanlygym – diýip, gökje daş agy bilen aýtdy* (107).

Okuyuş: *Gün ertiir iiridenem yylgırip duurdy. Soň ol bulutlarıň aarası bilen niirädir bir yere gitdi* (112). *Yooluň üstünde bir aakca gülüň dövlüp yatanını gördüm...Meniň günääm; daaş bolanlığım diyip, göökce daaş aağı bilen aytdı* (Kara, 2001 s.114).

Anlam: “Güneş, sabah erkenden gülümsemekteydi. Sonra o, bulutların arasından bir yerlere gitti (113). Yolun üstünde bir akça çiçeğin kırılmış bir şekilde durduğunu gördüm. Benim suçum; taş olmam, diyerek gökçe taş ağlamaklı bir şekilde konuştu (115).”

Sonuç

Bu çalışmada Türkmen Türkçesindeki imla ile okuyuş/söyleyiş arasındaki farklardan tipik ve yaygın olanlar üzerinde durulmuş; sistemli olan biçimlere dair belirli kurallar tespit edilmiştir. Elbette yukarıdakilerin haricinde de yaygın olmayan ya da çok az örneği bulunan ve imlada gösterilmeyen söyleyiş biçimleri de vardır.

Ortaya konulan kurallar ışığında Türkmen Türkçesi edebî dilindeki kelimelerin yazıldığı gibi okunmasının ya da söylendiği şekilde yazıya geçirilmesinin mümkün olmadığı belirtilmelidir.

Kelime kök ve gövdelerinde görülen söyleyiş farklılıkları, eklerin sözcüklere getirilmesinde de söz konusudur. Mesele yazıda her zaman **+lar / +ler** şeklinde yazılan çokluk ekinin Türkmen Türkçesindeki ünlü yuvarlaklaşması eğiliminden kaynaklı **+lor/+lör** biçimi, titreken /r/ ünsüzünün söyleyişte düşmesi neticesinde **+la/+le,+lo/+lö** şekli; ünsüz benzeşmesinden dolayı ise **+nar/+ner, +nor/+nör** biçimleri de ortaya çıkar. Böylece, bir ekin ölçünlü yazı dilindeki varyantlarının yanı sıra yazıda gösterilmeyen ancak okuyuşa/söyleyişe bağlı başka varyantlarının da olduğu görülür. Bu sebeplerle Türkmen Türkçesi ile ilgilenen birisi için:

KURAL 1: Türkmen Türkçesindeki uzun ünlülerin okunuşunun kısa biçimlere kıyasla farklı olduğu ve uzun okumanın ve söylemenin (*at-aat* gibi) anlam farkı doğurduğu;

KURAL 2: Latin kökenli Türkmen alfabesindeki bazı işaretlerin farklı sesleri karşıladığı (w, s, z); bazı işaretlerin ise birden fazla söyleyiş biçiminin (b= b, v gibi) olduğu;

KURAL 3: Türkmen Türkçesinde yuvarlak ünlülerden sonra düz ünlülerin yuvarlaklaşma eğiliminde olduğu, yazıda gösterilmese de kurallar çerçevesinde yuvarlak okunup söylenmesi (*çörek-çörök* gibi) gerektiği;

KURAL 4: Türkmen Türkçesinde hem kelime köklerinde hem de sözcüklere eklerin getirilmesinde ünsüz benzeşmelerinin ortaya çıktığı (*geldi-gelli* gibi) ve yaygın olduğu;

KURAL 5: Türkmen Türkçesinde ses türemesi (*ajrak-aacıraak* gibi) veya düşmesi (*meniň-meň* gibi) olaylarının söyleyişi etkilediği gibi sistemli olan kurallara dikkat etmek, Türkmen Türkçesinin öğrenimini kolaylaştıracak ve kelimelerin doğru okunup doğru söylenmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar | References

- Azmun, Y. (2021). *Türkmençenin sesleri ve yazımı üzerine*. Kutlu Yayınevi.
- Buran, A. & Alkaya, E. (2015). *Çağdaş Türk lehçeleri*. Akçağ Yay.
- Clark, L. (1998). *Türkmen reference grammar*. Harrassowitz Verlag.
- Doğan, L. (1996). Türkmen Türkçesinde uzun ünlüler ile ilgili hususlar. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (1).
- Esenmedowa, A. (2010). *Häzirki zaman Türkmen dili* (morfolojiya). Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
- Gökçür, E. (2016). Türkmen Türkçesinde birincil uzun ünlüler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 47, 235-253, Summer I.
- Hamzaýew, M. (1962). *Türkmen diliniň sözlügi*. Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıň Neşirýatı.
- Hanser, O. (2003). *Türkmençe elkitabı* (çev. Zuhul Kargı Ölmez). Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 17.
- Kara, M. (2001). *Türkmençe (giriş-gramer-metinler-sözlük)*. Akçağ.
- Kıyasowa, G., vd. (2016). *Türkmen diliniň orfografik sözlügi*. Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
- Kürenow, S. (1971). *Türkmen diliniň uzın we gısga çekimlileri*. Ilım.
- Sarıyev, B. (2017). Türkmençede isim çekim eklerinin yazılış şekli ve söyleyiş biçimiyle ilgili kalıplar. *Türklük Biliminin Ulu Çınarı Zeynep Korkmaz Armağanı*. Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 331-362.
- Sarıyev, B., vd. (2019). *Türkçe-Türkmençe / Türkmençe-Türkçe konuşma kılavuzu / gepleşik gollanması*. Fenomen Yayıncılık.
- Söyegov, M. & Arnazarov, S. (2017). *Örnekli Türkmençe gramer*. Kurgan Edebiyat.
- Şahin, S. (2019). Türkmen Türkçesinde dudak benzeşmesi (labial singarmonizm). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, 47, 229-244.
- Tekin, T. & Ölmez, M. vd. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yay.
- TS (2016). *Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi I-II Tom*. Türkmen Devlet Neşriyatı.
- Weýisow, B. & Babaýewa, G. (2009). *Türkmen diliniň fonetikasy*. Türkmenistanyň Bilim Ministrliği.
- Weýisow, B. (2019). *Türkmen dili we söyleyiş medeniyeti*. Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
- Yıldırım, H. (2020). *Türkmen Türkçesi grameri (ses ve şekil bilgisi)*. TDK Yayınları.

Yılmaz, E. & Yılmaz, T. (2017). *Berdi Sarıyev Türkmen Türkçesi ve kültürü üzerine makaleler: dil-folklor-edebiyat*. Akçağ Yayınları.

<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/page/view.php?id=20764&forceview=1> (Erişim:28.03.2024)